

УДК 159.964.21:313.6(075.8)

Богдан Лeko,*канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»*

МЕДІАЦІЯ В СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТАХ І РОЗЛУЧЕННЯХ

У статті аналізується проблема запровадження процедури медіації як альтернативного способу вирішення суперечок і розв'язання конфліктів. Зроблено порівняльний аналіз використання медіації в сімейних конфліктах і розлученнях в Ізраїлі та Україні. Підкреслено зв'язок громадянського суспільства і демократичного шляху розвитку України.

Ключові слова: медіація, Закон «Про медіацію», медіація при розлученнях, громадянське суспільство, демократичний розвиток, Ізраїль, Україна, Раввінський суд.

Пробачити і відпустити...

Постановка проблеми. Розмови та роздуми про необхідність реформування судової системи в Україні в науці та суспільній думці тривають досить довго, щоб громадськість це усвідомила і зрозуміла важливість проблеми. І одним з аспектів цієї реформи повинно стати запровадження процедури медіації як альтернативного способу вирішення суперечок і розв'язання конфліктів різного виду і рівня не лише в юридичній практиці, але й в інших суспільних сферах, де застосування медіації буде не просто виправданим, але й необхідним і оптимальним.

Оскільки медіація як соціальний інститут розвивалася переважно за кордоном, її дослідженням, аналізом переваг і недоліків, особливостей її застосування займалися в основному зарубіжні вчені, зокрема, Л. Фуллер, Х. Бесемер, Х. Бродаль, Р. Буш, Ф. Глазл, Х. Зер, Ч. Каррас, Ч. Ліксон, М. Райт, Т. Глейсер, Ч. Мур та інші. Натомість вітчизняних науковців медіація почала цікавити відносно недавно, переважно через ідею вступу України до Європейського співтовариства і необхідність зміни відповідно до цього її законодавства (В. В. Землянська, В. Жмудь, Г. Єрьоменко, В. Замніус, Р. Коваль, Д. В. Проценко, Д. К. Возьянов, Н. Гайдук, І. Гончар, Д. Давиденко, Т. П. Кучмай, Ю. І. Микитин, Паліашвілі й інші). Та враховуючи ту обставину, що медіація поступово знаходить своє місце в Україні й робиться все більше спроб юридичного запровадження медіаційного процесу в різні галузі життя, доречним вважаємо подальший аналіз аспектів медіації, зокрема особистісного. Перший проект закону «Про медіацію» був внесений у Верховну Раду України 17.12.2010 за № 7481, останній – № 3665 – 04.11.2016 і, як велике досягнення, пройшов перше читання, готується до другого. Як заявила керівник Українського центру медіації Галина Єрьоменко, проект закону проходить нормальний процес обговорення, але вже травень 2017 р., і як кажуть, «віз і нині там». Як заявила відомий адвокат Ірина Калінська, юрист в Україні – це інструмент, це грізна

зброя, і дуже важливо, у чітких руках цей інструмент знаходиться, від цього залежить і результат роботи юриста. Якраз із юристів починається любов або нелюбов до закону. Як Ви думаєте, хто готував проекти закону «Про медіацію» і хто їх гальмує? Здогадайтесь із першого разу.

Метою статті є аналіз проблеми впровадження в Україні медіації як соціального інституту на прикладі її функціонування в державі Ізраїль; застосування медіації під час сімейних конфліктів і розлучень.

Усім відомо, що всі сімейні конфлікти, які з часом призводять до розривання шлюбу, починаються зі слів: «А давай одружимося!»

Ми хочемо цією статтею і тим досвідом, який існує в світі, практично допомогти налагодити сімейні стосунки, аби допомогти цивілізовано провести розлучення. На прикладах двох держав – Ізраїля та України – проведемо аналіз. Варто зауважити, що медіація в Ізраїлі регулюється Законом «Про судову систему» в редакції від 1984 р. і Законом «Про суди по сімейних справах» від 1995 р.

Медіація (гішур-міст) в Ізраїлі – це процес, заснований на системі вирішення конфліктів. Сторони конфлікту отримують підтримку від посередників – професіоналів, які пройшли спеціалізацію з посередництва (медіації), щоб прийти до спільної домовленості. У процесі медіації подружжя зустрічаються в зручних і комфортних умовах, у приємній та спокійній атмосфері. Посередник пом'якшує напругу між сторонами і дає сторонам можливість чітко сформулювати свою позицію з різних питань. Самостійні рішення подружжя є основою договору про розлучення, котрий пізніше отримає силу судової постанови за законом, зрозуміло, після його затвердження судом у сімейних справах або судом раввінським [1].

Чому все-таки варто розлучитися з допомогою посередника (гішур)? За останній період відсоток сімейних пар, які готові розлучитися, очевидно, зростає. У більшості пар, які розлучаються, є діти, тому й число «дітей розлучень» продовжує зростати. Процес розлучення відбу-

вається на двох основних рівнях: на рівні закону (юридичному) і на рівні емоційно-психологічному. На обох рівнях процес розлучень затяжний, і довгий час негативно впливає на всіх членів сім'ї. Світовий досвід показує, що традиційний юридичний підхід підштовхує пару до протиріч і суперечок, і зовсім не служить справжнім інтересам сім'ї. Також стало очевидно, що пари в процесі розставання здатні приймати мудрі і зважені рішення, котрі будуть служити майбутньому їхніх дітей і їхньому власному, питання тільки в тому, щоб ці пари отримали мотивацію зовні для пошуку свого рішення. Процес медіації дуже підходить для участі в розірванні шлюбного союзу співробітництва подружжя. Парам, особливо з дітьми, допоможе процес медіації, який буде супроводжувати їхнє розлучення. Хоч подружжя і вирішило закінчити свій шлюбний союз, важливо пам'ятати, що вони вели в минулому спільне життя і були посвячені в особливі інтимні сторони життя один одного. Подружжя, напевно, розділяло разом особливі переживання – як хороші і ті, що зближують, так і турботи і переживання. Щоб віддати належне спільному минулому, а особливо позитивним моментам, цілеспрямовано завершити свої стосунки в атмосфері взаємної поваги, потрібна медіація. Що стосується теперішнього, процес розлучення буде легшим і менш болючим, якщо подружжя утримається від боротьби через суд. Якщо у пари є діти, то звернення до медіації допоможе уникнути важкої травми протистояння, уникнути дилеми подвійної вірності і постійного стресу у зв'язку із судовим процесом. Є пари, котрі розлучаються через відсутність минулої пристрасті і романтичного кохання, але вони хочуть зберегти глибоку прив'язаність і дружбу, котра дотепер існує між ними. Для них медіація – це спосіб розлучитися і залишитися друзями. Потреба в згоді і турботі про майбутнє своїх дітей буде існувати всі роки після розлучення. Ще одна з причин вибрати медіацію – це не упустити шанс, навіть незначний, знову повернутися до сімейного життя. Однак поведінка подружжя після оголошення про намір розлучитися може вплинути на їхній шанс до можливого зближення наново. Але, на жаль, їхні почуття настільки ображені в процесі судової тяжби, що дорога до зближення повністю перекрита. Особливо важливим є той факт, що розведене подружжя виконує вимоги договору, який розрахований на тривалий час. Досвід показує, що у разі, коли подружжя самі складають умови договору, відсоток виконання договорів значно вищий, ніж коли умови договору диктуються суддею. Співробітництво між батьками позбавляє їхніх дітей від прийняття сторони одного з подружжя, надаючи перевагу одному і залишаючи іншого. Процес медіації сприяє підтримці зв'язку між батьками, родичами і дитиною, цей зв'язок украй необхідний для нормального розвитку дитини у будь-якому віці. Звичайно, процес медіації проходить швидко й оперативного, допомагає економити великі витрати грошей на судові збори і час на судовий процес. За допомогою медіації сторони керують темпом просування

процесу, а також дотримується приватність, виконання якої неможливо у разі звернення до суду. З особистої точки зору медіація здатна підкріпити самооцінку самої пари. Подружжя зрозуміє, що воно здатне керувати своїми переговорами і вирішувати проблеми разом. Більше того, медіація формує в пари вміння вести переговори, котре обов'язково знадобиться їм у майбутньому у разі вирішення нових проблем. Немає сумніву, що завершення подружнього зв'язку – процес болючий і важкий для родичів, а особливо для дітей. Звертання за допомогою медіації не збереже від цієї гіркоти і не перетворить розлучення на приємну процедуру. Однак конструктивне співробітництво між чоловіком і жінкою у процесі розлучення – на стадії підготовки і коли вони вже живуть окремо – суттєво полегшить адаптацію дітей до нових умов.

Основна мета медіації стосовно подружжя – дати їм можливість досягти домовленості в процесі, правильно розлучитися і розійтися за законом.

Вибір посередника при медіації. Сьогодні тисячі посередників пропонують свої послуги в різних галузях, але тільки 5 % із них працюють у сфері сім'ї та розлучень. Як і в багатьох спеціальностях, наглядю і регуляції в медіації немає, і будь-хто може оголосити себе посередником у справі розлучень, головне – мати певний професійний рівень.

Етапи процесу медіації під час розлучення. Процес медіації починається з інформації про саму сім'ю і тих кроків, які зробило подружжя у зв'язку з розлученням. Як і в кожному процесі, після того, як посередник пояснив, чим є процес медіації – сторони повинні висловити згоду з основними правилами і підписати бланк про їхню участь у цьому процесі. На наступному етапі сторонам потрібно визначити основні напрями діалогу. Кількість зустрічей (медіації) з посередником варіюється залежно від пари, складності питання і готовності подружжя досягнути домовленості. Здебільшого процес триває від 3 до 6 зустрічей. Після завершення процесу медіації посередник напише короткий зміст тих рішень, котрі прийняло подружжя з усіх питань. Це може називатися записом про взаєморозуміння і бути базою для договору про розлучення, котрий буде в суді. Сам договір складається з допомогою адвоката. У суді із сімейних справ (або раввінському суді) можна буде підтвердити договір, а потім раввінський суд здійснить обряд вручення *гета*. Примітка: 1. Раввін означає вчитель. 2. Іудаїзм – це спосіб життя. Євреї сприймають іудаїзм не як релігію – для них це, по суті, повноцінний спосіб життя. Розглядаються тільки причини духовного – бажання бути ближче до Творця світу і розділити з єврейським народом реалізацію цілей, котрі Він перед ними поставив. Все!!!

Порядок проведення зустрічей медіації. У медіації з питань сім'ї більшість зустрічей буде проводитися за участю обох членів подружжя. Однак можуть бути ситуації, коли необхідна зустріч окремо з кожним із них. Посередник сформулює свої правила стосовно окремих зустрічей ще із самого початку, коли

встановлюються основні правила медіації. Одна з причин для окремої зустрічі – перевірити наявність випадків насилля в сім'ї (такий факт сильно вплине на подальшу роботу з парою). Ще ймовірна причина – дати можливість сторонам порушити ті проблеми, про котрі вони бояться або не хочуть говорити на спільних зустрічах. В особливих випадках, коли вся медіація відбувається в рамках окремих зустрічей, посередник буде грати роль «опосередкованого посла», і його роль буде обмежуватися так званою «човниковою дипломатією». У такій ситуації, можливо, пара досягне договору про розлучення, але характер стосунків залишиться напруженим і проблемним.

Участь дітей у процесі медіації. Як правило, діти не повинні брати участі у процесі медіації, однак часом їхня участь необхідна, коли вони є центром конфлікту. Посередники з достатнім досвідом у сімейній медіації або у справах дітей, звичайно, частіше залучають дітей до процесу медіації. Тому парам, у котрих спір пов'язаний із дітьми, бажано вибрати посередника з досвідом у сфері сімейної терапії, а не просто посередника з юридичною базою. Посередник може зустрітись з кожною дитиною окремо або з усіма дітьми разом і без присутності батьків. Після цієї зустрічі з дітьми батьки отримують від посередника повідомлення про те, як діти почувуються, про їхні страхи і переживання і про їхні важливі побажання, звичайно, якщо діти дали згоду посереднику, що ця інформація буде розказана батькам. Ці повідомлення допоможуть батькам досягти правильних рішень про майбутнє своїх дітей у юридичному розділенні обов'язків з опіки над ними. Можливо, посередник запросить дітей на сумісні з їхніми батьками зустрічі, щоб відкрито обговорити можливі домовленості батьків, які стосуються самих дітей безпосередньо. Подеколи посередник запрошує дітей тільки в кінці процесу медіації, щоб перевірити їхнє ставлення до договору, який планується між батьками, за пунктами, які стосуються дітей. Реакція дітей може виявити фактори, про які батьки не здогадувалися раніше. Участь дітей у процесі медіації не менш важлива і для самих дітей. У них є можливість зрозуміти більш чітко все, що відбувається в сім'ї, і це є запорукою того, що в майбутньому діти менше будуть перебувати під впливом тривоги і непорозуміння. Сама зустріч засвідчує дітям, що батьки пробують залагодити конфлікт спокійно і не намагаються вести конфронтацію між собою. Діти, які беруть участь у зустрічах із медіації, осмислюють, що батьки прислухаються до їхніх побажань і потреб, що вони не забуті і не відкинуті в розпалі наявної кризи. У будь-якому разі відповідальність за прийняття рішення, певно, буде в руках батьків. Діти можуть висловити свою думку і побоювання загрози, але самі рішення будуть приймати батьки.

Участь у медіації спеціалістів. Здебільшого адвокати, радники або представники суду не беруть участі у зустрічах із медіації, а тільки залишаються в тіні події. Насправді, як правило, тільки посередник і подружжя присутні під час процесу медіації [1].

Усім відомий вислів: «Міцна сім'я – міцна держава». Цим реченням можна повністю охарактеризувати все, що відбувається в Україні, на предмет впровадження медіації взагалі і, зокрема, в сімейних конфліктах і під час розлучень.

Споконвіку три професії – лікар, священник та адвокат – це ті професії, де має бути збережена таємниця спілкування. І коли в тебе виникли проблеми, які вже сам не можеш вирішити, ти йдеш до того, в кому впевнений, що він нікому не розповість про твою проблему. До того, хто вміє берегти чужі таємниці.

Ми пропонуємо позасудовий спосіб вирішення спорів у сімейних конфліктах за допомогою медіації. З дозволу клієнта ми залучаємо опонентів, другу сторону, сідаємо за стіл перемовин – не завжди разом, бо часом опоненти один на одного дивитися не можуть. Спочатку зустрічаємося по черзі з кожною стороною, вислуховуємо істинні причини спору, а не ті, що записані у предметі позову. Відбувається декілька таких зустрічей – власне, це і є суть медіації. З кожною стороною окремо спілкуєшся і займаєшся рефреймінгом, тобто перефразуванням сказаного. Наприклад, клієнтка сказала, що її чоловік «негідник». Я прошу клієнтку: «Розтлумачте, що ви маєте на увазі?» І вона мені говорить: «Він негідник, тому що не мие посуд і не виносить сміття!» А чоловік клієнтки при цьому думає, що він – негідник, тому що поганий у ліжку. Тобто у кожній зі сторін абсолютно своє, «дивовижне» тлумачення однієї й тієї ж фрази. А коли все з'ясується й коли ми чоловіку рефреймимо фразу його дружини, що ж вона мала на увазі, то він каже: «Нема питань, я буду мити посуд й виносити сміття». І конфлікт вичерпано! Ще одну сім'ю врятовано від розірвання шлюбу [2]. Часом здається, що все легко і просто. Водночас медіація – це не панацея. З іншого боку, на наш погляд, так можна вирішити все, якщо рівень вихованості людей є досить високим, якщо люди мають у житті високі моральні цінності й розуміють, що мудрі люди завжди знайдуть змогу почути один одного й домовитися так, щоб кожна зі сторін була задоволена результатом перемовин.

Якщо говорити про стандарти надання послуг із медіації, то варто зазначити таке.

1. Підготовка медіаторів – дуже тонка справа; часом теорія, практикум, тренінги нічого не дадуть, якщо кандидат у медіатори не може мислити критично, логічно і латерально; тут уже спрацьовує професійна придатність. Яке у клієнта буде враження від такої медіації у такого юриста-медіатора? Як кажуть: «Неважливо якого кольору кішка, головне, щоб вона ловила миші».

2. Готовність суспільства до медіації. Наша спільнота не готова брати на себе відповідальність, бо це почуття відповідальності йому не привите (батьками, школою, державою тощо). А в Європі це діє, бо там привите почуття відповідальності змалечку – початкове виховання, культура спілкування та співіснування. Люди повинні свідомо йти на медіацію, а не чекати дива від харизматичної особи, яка гарно поспілкується з клієнтом.

І про роль органів місцевого самоврядування та виконавчої служби. У нас, на жаль, якщо не буде відповідного розпорядження – щось запровадити взагалі майже не реально. Тому для того, щоб б це запрацювало, повинна бути «воля» зверху. А для того, щоб нам горіло зелене світло, чиновники повинні насамперед зрозуміти: а що мені із цього. А чи готові чиновники до таких відносин? На той момент, коли вони «були людьми» – все сприймалося, але як тільки в тих самих людях «прокидався чиновник» – ні про яке впровадження альтернативних способів мови не велося. «Ось коли буде зверху вказівка – будемо впроваджувати». Будуть, але як? Хто? [5].

Взагалі, медіація та конфліктологія – дуже цікаві речі, і якщо з їх допомогою й не вдасться вирішити 100 % конфліктів, то цілком реально внести до цих конфліктів позитив. Медіатор із харизмою може рекомендувати парам, що розлучаються, таке: «Кожна наступна жінка чи чоловік кращий або гірший рівно в два рази від попередньої чи попереднього». Ключовим словом тут є в **два рази**, і це правило діє однаково не тільки в Ізраїлі та Україні, а й у цілому світі.

«Щоб стати на ноги, Україна повинна відмовитися від багатовекторності ціннісних орієнтацій, позбавитися постколоніальних та пострадянських рудиментів, викохати харизматичного лідера...». Що таке громадянське суспільство? Це коли кожен громадянин бере на себе відповідальність за все, що відбувається

в його країні і має можливість вплинути на прийняття суспільством рішень. От і все [4].

«Немає у нас ніяких братніх народів під час війни. Є єдиний Український народ, який прямує в Європу, і є російський народ, який знаходиться в глибокій кризі...» У них не криза, а Путін є головою мозку. Саме не пройде – тільки операція. (Петро Порошенко, Президент України, 21.08.2015, відповідь Порошенка на слова Путіна, що росіяни й українці – один народ). На нашу думку, **закон «Про медіацію»**, яким би він не був досконалим, щоб він працював на людину, щоб медіаторів шукали і вони були затребувані, проходимо разом з формуванням в Україні національної ідеї, побудови громадянського суспільства, що безпосередньо пов'язано з необхідністю розбудови державності, оскільки вдосконалення суспільства є необхідною умовою демократичного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Сюзан З. Развестись и остаться друзьями / Зайдель Сюзан. – Хайфа; Аскамод, 2004.
2. Калінська Ірина. Офіційний сайт: <http://www.mediate.org.ua/page/129411.html>
3. Таран І. Вечірні думки про медіацію / Ірина Таран // Офіційний сайт: <http://www.mediate.org.ua/page/122515.html>
4. Грабовська Ірина, Пахльовська Оксана. Газета «Україна молода». – 03.12.2014.
5. Лєко Б. Медіація : підручник / Лєко Б., Чуйко Г. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2014. – 520 с.

В статтє анализируєтсє прблєма внєдрєния процєсса медиации как альтернативного способа решєния споров и развязывания конфликтов. Сделан сравнительный анализ использования медиации в семейных конфликтах и разводах в Израиле и Украине. Подчеркнута связь гражданского общества и демократического пути развития Украины.

Ключевые слова: медиация, Закон «О медиации», медиация при разводах, гражданское общество, демократический путь, Украина, Израиль, Раввинский суд.

In the article the problem of introducing mediation procedure as an alternative way of resolving disputes and conflict resolution. The comparative analysis of the use of mediation in family conflicts and divorce in Israel and Ukraine.

Key words: Mediation, Law „On mediation“ divorce mediation, civil society, democratic way, Israel, Ukraine, Rabbinical Court.